

Sztompka, Lucyna

Włodzimierz Ratajewski (1872-1941) : znane i nieznane fakty z życia dyrektora pierwszej polskiej Szkoły Realnej w Łęczycy

---

Notatki Płockie 55/2(223), 15-28

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872–1941) ZNANE I NIEZNANE FAKTY Z ŻYCIA DYREKTORA PIERWSZEJ POLSKIEJ SZKOŁY REALNEJ W ŁĘCZYCY

Abstrakt

Prawnik z wykształcenia, nauczyciel i wychowawca z wyboru, rysownik, tłumacz, kartograf i historyk z zamiłowania. Włodzimierz Ratajewski, dyrektor pierwszej polskiej Szkoły Realnej w Łęczycy. Brak informacji o Włodzimierzu Ratajewskim był główną przyczyną tego, że, w wydanej z okazji 100-lecia istnienia Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierz Wielkiego w Łęczycy monografii¹, zabrakło pełnego spojrzenia na jego życie i działalność społeczno-oświatową. Dokumenty rodzinne, po raz pierwszy publikowane, cenne i ważne², uzupełniły biografię dyrektora i wiadomości o polskiej Szkole Realnej w Łęczycy w latach 1905–1939. Prezentowany materiał jest pierwszą próbą całościowego przedstawienia sylwetki Włodzimierza Ratajewskiego.

Słowa kluczowe: zabory, II Rzeczypospolita, I wojna światowa, II wojna światowa, martyrologia, Szkoła Realna, Łęczycyca, Włodzimierz Ratajewski.

Fot. 1. Włodzimierz Ratajewski. Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane

Dom rodzinny

Włodzimierz Ratajewski urodził się 11 czerwca 1872 r. w Sieradzu w rodzinie o tradycjach powstańczych, jak wspominał w krótkim życiorysie dziadka wnuk, Andrzej³. Na łęczyckim cmentarzu spoczywają rodzice Włodzimierza Ratajewskiego, Teodora⁴ Emilia z Maciejowskich Ratajewska (1833–1922) i Damazy Ratajewski (?–?).

W dokumentach rodzinnych i pamiątkach niewiele informacji o przodkach. Wiadomo tylko, że dziadek Włodzimierza Ratajewskiego, Ignacy Maciejowski, ukończył Wydział Filologiczno-Humanistyczny na Uniwersytecie Jagiellońskim (data wydania świadectwa: 7 lipca 1826 r.) i pracował w szkole powiatowej w Sieradzu. Również z tym miastem związane były losy rodu Siemińskich, z którego pochodziła babcia Włodzimierza Ratajewskiego, także Teodora.

Lata szkolne i studenckie (1882–1897)

Poza rodziną, trzy miasta wywarły wpływ na kształtowanie osobowości przyszłego dyrektora łęczyckiej szkoły. Sieradz w latach 1882–1886, Kalisz w latach 1887–1891 i Warszawa w latach 1892–1897.

Sieradz w dobie Królestwa Polskiego był stolicą powiatu sieradzkiego guberni kaliskiej, o liczbie około 7 tys. mieszkańców.⁵ Włodzimierz Ratajewski uczęszczał do prywatnej czteroklasowej szkoły męskiej w Sieradzu. W posiadaniu LO znajdują się świadectwa ukończenia klas: I (1882/1883), II (1883/1884), III (1884/1885) i IV (1885/1886)⁶. Dalsza edukacja w Kaliskim Męskim Gimnazjum potwierdziła humanistyczne i plastyczne uzdolnienia przyszłego dyrektora łęczyckiej szkoły. Jego osiągnięcia edukacyjne można prześledzić jedynie w oparciu o zachowane przez rodzinę świadectwa promocyjne z klas: V (rok szkolny 1887/1888), VI (rok szkolny 1888/1889), VII (rok szkolny 1889/1890) i VIII (rok szkolny 1890/1891)⁷.

Na mocy obowiązującej wówczas ustawy z dnia 30 lipca 1871 r. o gimnazjach i progimnazjach, w dniu 10 czerwca 1891 roku, po uprzednim zdaniu z wynikiem pozytywnym wszystkich egzaminów, Włodzimierz Ratajewski uzyskał II stopień wykształcenia potwierdzony świadectwem dojrzałości wydanym pod numerem 685. Oryginał świadectwa⁸ zawiera – obok celujących, bardzo dobrych i dobrych ocen – krótką, następującą charakterystykę maturzysty: „Na podstawie obserwacji za cały czas jego nauki w Gimnazjum Kaliskim, zachowanie jego było bardzo dobre; sumienny w przygotowaniu lekcji, a także w wykonywaniu pisemnych prac; dobra aplikacja i ciekawość we wszystkich przedmiotach jednakowa”⁹.

W 1892 r. Włodzimierz Ratajewski został przyjęty w poczet studentów Cesarskiego Uniwersytetu

Warszawskiego na Wydział Medyczny. Następnie – w 1893 r. – przeniósł się na Wydział Prawa, który ukończył w 1897 r., zdobywając 4 czerwca tegoż roku tytuł „Rzeczywistego Studenta”¹⁰.

O losach studenckich Włodzimierza Ratajewskiego wiadomo niewiele. Ze wspomnień rodzinnych pozostała informacja: *Jako student brał udział w tajnym nauczaniu języka polskiego i historii Polski*¹¹. Franciszek Jaszczak w swojej *Złotej Księdze Pamięci*¹² przytoczył życiorys dyrektora Ratajewskiego przekazany mu przez Marię w 1980 r., w którym podano, że *jako student uniwersytetu, razem z kolegami organizował tajne nauczanie języka polskiego, literatury i historii polskiej*. Powyższe potwierdza także Apolonia Prasnowska¹³.

Praca i założenie rodziny – Sieradz, Rawa Mazowiecka (1897–1910)

Po ukończeniu studiów prawniczych w 1897 r. Włodzimierz Ratajewski powrócił do rodzinnego Sieradza, następnie w pobliskiej Rawie Mazowieckiej podjął pracę urzędnika podatkowego. Córka, Maria podaje, że ojciec *jako prawnik pracuje parę lat w Rawie, poświęcając się z zamiłowaniem studiom historycznym i prowadząc dalej tajne nauczanie*¹⁴.

22 lipca 1903 r. Włodzimierz Ratajewski zawarł w Rawie Mazowieckiej związek małżeński z Eugenią Balską. Dwa lata później, 14 lutego 1905 r., urodziło się ich pierwsze dziecko, córka Maria.

Wydarzenia 1905 r. wywarły ogromny wpływ na dalsze losy państwa Ratajewskich. Już Maria sygnalizowała we wspomnieniach, że *ojciec brał udział w agitacji na rzecz strajku szkolnego*¹⁵. Kiedy prywatne szkoły uzyskały prawo do wprowadzenia języka polskiego jako wykładowego, urzeczywistnił wreszcie swoje marzenia o nauczaniu młodzieży w języku ojczystym. Porzucił stabilną rządową posadę urzędnika. Rozpoczął pracę w prywatnej 4-klasowej szkole w Rawie Mazowieckiej, nauczając historii i języka polskiego. Jednocześnie podjął kroki zmierzające do założenia własnej, prywatnej szkoły w Sieradzu. To miasto było jego przystanią, tu posiadał dom własny, jak to ujął w adresowanej kartce świąteczno-noworocznej daleki kuzyn, Kazimierz Kobze.¹⁶ Tu, 31 lipca 1909 r., rodzi się jego drugie dziecko, syn Tadeusz.

11 stycznia 1908 r. Włodzimierz Ratajewski otrzymał w Warszawie zgodę Kuratora Okręgu Szkolnego na założenie prywatnej szkoły w Sieradzu¹⁷. Niestety brak dokumentów potwierdzających funkcjonowanie w Sieradzu prywatnej szkoły Włodzimierza Ratajewskiego. We wspomnieniach Maria informowała, że *uczył historii w rodzinnym Sieradzu*¹⁸, natomiast Andrzej Tomaszewski¹⁹ spośród osób, które w grudniu 1907 r.

miały wygłosić odczyt w Sieradzu, podał *kierownika 4-klasowej Szkoły Męskiej Ratajewskiego*. Wiadomo, że do prelekcji nie doszło, nie podano tematu wykładu ani żadnych innych szczegółów dotyczących wspomnianego *kierownika*²⁰.

Łęczycza (1910–1914; 1918–1941)

Rok 1910 spędzili Ratajewscy w Łęczycy, wówczas, podobnie jak Sieradz i Rawa Mazowiecka, należącym do guberni kaliskiej Królestwa Polskiego.

Według dokumentu rodzinnego, *Zaświadczenia z dnia 27 kwietnia 1919 r.*²¹, Włodzimierz Ratajewski pełnił funkcję dyrektora „4-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy” od 1 września 1910 r. do 30 września 1914 r.

Należy wyjaśnić, że dotychczasowe opracowania²², dotyczące Szkoły Realnej w Łęczycy, podawały informację, że Włodzimierz Ratajewski był pierwszym dyrektorem tejże szkoły od 1905 r.

Wobec treści zamieszczonej w *Zaświadczeniu* (patrz: przypis 21) ulegają zmianie daty pełnienia funkcji dyrektora Szkoły Realnej w Łęczycy przez Pawła Korwin-Kossakowskiego i Włodzimierza Ratajewskiego. Rok

Fot. 2. Paweł Antoni Korwin-Kossakowski. Dyrektor Progimnazjum Humanistycznego (1906–1908) i Szkoły Realnej (1908–1910). Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

objęcia tej funkcji przez tegoż drugiego przesuwają się o 5 lat, tj. na 1910 r. W związku z powyższym, dyrektor Progimnazjum Humanistycznego, Paweł Korwin-Kossakowski (1863–1910)²³, po przemianowaniu Progimnazjum na Szkołę Realną (prawdopodobna data: rok 1908, kiedy szkołę przekształcono na profil matematyczno-przyrodniczy), pełnił tę funkcję do 1910 r. Po jego tragicznej śmierci, funkcję tę objął Włodzimierz Ratajewski.

We wspomnianym wyżej *Zaświadczeniu* (patrz: przypis 21) wydanym w Leśmierzu podano – po raz pierwszy – krótką charakterystykę Włodzimierza Ratajewskiego: kompetentny, odpowiedzialny, stanowczy, całkowicie podporządkował swoje życie i działalność szkole. Takim widzieli go we wspomnieniach Maria i Andrzej. *Pracuje, myśląc stale o otwieraniu wyższych klas.*(patrz: przypis 3)

Kiedy w 1910 r. dyrektor Ratajewski obejmował kierownictwo nad szkołą, mieściła się ona w prywatnym domu, należącym do młynarza Gantera, u zbiegu ulic Ozorkowskie Przedmieście 9

Fot. 3. Włodzimierz Ratajewski. Dyrektor Szkoły Realnej w latach 1910–1914, 1919–1934 (?)²⁴ Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

matematyczno–przyrodniczy²⁵. Nazwa szkoły brzmiała: *Czteroklasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Do 1914 r. szkoła nie posiadała uprawnień państwowych, a egzamin dojrzałości można było zdawać w Rostowie nad Donem²⁶ lub też w Warszawie, Kutnie, Gośtyninie, Płocku, Włocławku²⁷.

Niestety, nie zachowały się dokumenty o działaniach szkolnych dyrektora Ratajewskiego z okresu 1910–1914. Odczytać je można pośrednio z zachowanych przez rodzinę zdjęć dyrektora z uczniami i nauczycielami: przed frontem budynku szkoły²⁸, na szkolnym podwórku²⁹ (fot.4), zawsze w otoczeniu uczniów, poważny i skupiony, w nienagannym profesorskim garniturze.

Wiadomo, że w Szkole Realnej około 1913 r. miała miejsce tajna działalność uczniów, ukierunkowana na powołanie w Łęczycy pierwszej drużyny harcerskiej, o której to działalności dyrektor Ratajewski na pewno wiedział. Informację podała Jadwiga Wojtczak³⁰ i o tyle jest cenna, że padają tu również nazwiska uczniów Szkoły Realnej z lat 1913–1914³¹.

Obok obowiązków zawodowych (dyrektor szkoły, nauczyciel historii), poświęcił Włodzimierz

Fot. 4. Dyrektor Ratajewski w otoczeniu uczniów i nauczycieli na szkolnym podwórku 4–klasowej Szkoły Realnej w Łęczycy. Od lewej: trzeci wśród siedzących. Ze zbiorów rodzinnych. Zdjęcie dotąd niepublikowane.

i Tumskiej, przy głównej trasie północ–południe, dzisiejszej A 1. Była to prywatna męska szkoła 4–klasowa z językiem wykładowym polskim, bez łaciny. W 1907 r. Komitet Szkolny przekazał szkołę Polskiej Macierzy Szkolnej (PMS), a po zdelegalizowaniu tejże przez władze rosyjskie, ponownie stał się jej właścicielem. W 1908 r. zmieniono profil szkoły z humanistycznego na

Ratajewski wiele czasu na pracę w łęczyckiej bibliotece Polskiej Macierzy Szkolnej (dalej: PMS)³². Jak wspominał Andrzej Czaplński, *jeszcze przed 1914 r. dziadek brał czynny udział w pracy biblioteki Macierzy Szkolnej, która mieściła się w budynku poklasztornym przy ul. Panieńskiej*³³. Ten budynek istnieje do dziś, to gmach klasztoru ss. Urszulanek przy tej samej ulicy, w którym mieszczą się – obok części przeznaczonej dla sióstr i prowadzonego przez nich przedszkola – również mieszkania prywatne. Nie wiadomo, które pomieszczenie zajmowała biblioteka PMS, jej wnętrze uwieczniło jedynie zdjęcie z 1913 r. z dyrektorem Ratajewskim, zachowane przez rodzinę³⁴.

W latach 1910–1914 Łęczycza była miastem ożywionym kulturalnie. Nie omijał jej ani teatr objazdowy (Łęczycza miała już własny budynek teatralny), ani zawodowi muzycy (Łęczycza posiadała własną orkiestrę), a ilość przedstawień teatralnych, koncertów, odczytów, filmów była imponująca³⁵. Mimo braku bezpośrednich przekazów, jestem pewna, że Włodzimierz Ratajewski jako humanista, człowiek uzdolniony plastycznie, wrażliwy na sztukę, muzykę i literaturę, esteta, ćwiczący kaligrafię nawet w wieku dorosłym (własnoręcznie przepisany tekst komedii Jerzego Szaniawskiego pt. *Ptak*)³⁶, podejmujący próby tłumaczenia literatury rosyjskiej na język polski³⁷, musiał czynnie uczestniczyć w życiu kulturalnym społeczeństwa Łęczycy.

Stawuta (1914–1918)

Wybuch I wojny światowej zaważył na dalszych losach dyrektora i jego rodziny. Maria wspominała: *Po barbarzyńskim zbombardowaniu bezbronnego Kalisza przez Niemców (...), w obawie przed podobnym losem, który mógł spotkać także w sierpniu i Łęczycę, wyjechał wraz z rodziną do Stawuty na Wołyń, do swej krewnej, p. Kobzowej, wdowy po dyrektorze fabryki sukna w tym mieście*³⁸.

We wspomnieniach spisanych pod koniec życia, Maria wskazuje na przyczynę opuszczenia Łęczycy przez ojca, który *ostrzeżony, że Niemcy wezmą go za zakładnika, wyjeżdża na Wołyń, do Stawuty*³⁹.

Powody opuszczenia Łęczycy przez Włodzimierza Ratajewskiego mogłyby być inne, niemniej te wskazane przez córkę mają swoje uzasadnienie. W *Relacji*⁴⁰ Zofii Wojtczak odnaleźć można informację o tajnej, nielegalnej działalności uczniów Szkoły Realnej, którzy aktywnie włączyli się do wydarzeń wojennych w Łęczycy, niosąc pomoc żołnierzom uciekającym ze zbombardowanego Kalisza w sierpniu 1914 r. Ponadto zorganizowali 25 sierpnia 1914 r. pod Tumem uroczystą przysięgę harcerską *Na wierność Bogu i Ojczyźnie*, prowadzili w pobliskim

lasku ćwiczenia sprawnościowo-obronne. Ta działalność nie mogła być niezauważona przez ówczesne władze, co stwarzało zagrożenie dla całej szkoły, nie tylko dla jej dyrektora.

Data opuszczenia Łęczycy, zgodnie z powoływanym wcześniej *Zaświadczeniem*⁴¹, to koniec września 1914 r. Przymusowy pobyt w Sławucie wykorzystał Włodzimierz Ratajewski nie tylko na zapewnienie rodzinie bytu i bezpieczeństwa (podjął pracę zarządcy majątku ostatniego na Ukrainie księcia Romana Damiana Sanguszki), ale również brał udział w życiu społecznym miasteczka. Maria wspominała: *Był organizatorem życia kulturalnego w tym mieście, wygłaszał odczyty, urządzał amatorskie przedstawienia teatralne, uprawiał z zamiłowaniem rysowanie (...)*⁴². *Po rewolucji lutowej 1917 r. w Rosji organizuje wraz z innymi nauczycielami w Sławucie szkołę polską i zostaje w niej nauczycielem jęz. polskiego i historii (...)*⁴³. Wprawdzie brak dokumentów potwierdzających relację Marii o kulturalnej i oświatowej działalności jej ojca w okresie sławuckim, ale brak również dowodów na ich podważenie.

Łęczycza (1918–1941)

Latem 1918 r. Włodzimierz Ratajewski powraca do Łęczycy. Z żoną i z dziećmi zamieszkał przy Nadrzecznej 13⁴⁴ (obecnie: ul. 18 Stycznia, budynek mieszkalny istnieje do dziś). W roku szkolnym 1918/1919 uczył historii w państwowym gimnazjum we Włocławku.

Od roku szkolnego 1919/1920 ponownie objął stanowisko dyrektora Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, ale już nie cztero-, ale sześcioklasowej⁴⁵. Zmieniło się też lokum, po odzyskaniu niepodległości. Szkołę Realną przeniesiono do budynku przy ul. Sienkiewicza 31⁴⁶ (dziś w budynku mieści się m.in. Powiatowy Urząd Pracy). Zmienili się też uczniowie dyrektora Ratajewskiego. Ich harcerskie ćwiczenia sprawnościowo-obronne (lato 1914 r.) zaowocowały odpowiedzialnym udziałem w akcji rozbrajania Niemców w Łęczycy w dniu 11 listopada 1918 r.⁴⁷ Kontynuacją tej patriotycznej postawy był udział starszych chłopców Szkoły Realnej w wojnie 1920 r., o których tak pięknie wspominała Jadwiga Wojtczak⁴⁸ i którym poświęcono artykuł w *Ziemi Łęczyckiej*, wymieniając najodważniejszych: Bronisława Kłaczyńskiego, Władysława Czaplińskiego, Kazimierza Wojtczaka⁴⁹. Dyrektor Ratajewski pracował więc nie tylko w innej rzeczywistości społeczno-politycznej⁵⁰, ale i z bardziej doświadczoną i odpowiedzialną młodzieżą. Może właśnie dlatego na pierwszym miejscu postanowił zapewnić jej jak najlepsze warunki nauki, zwiększać liczbę klas, poszerzyć profile kształcenia, doprowadzić, by łęczycka młodzież mogła zdawać maturę na

miejscu. W okresie zarządzania szkołą, tj. od roku szkolnego 1919/1920 do odejścia na emeryturę, w większości swoje plany zawodowe zrealizował.

Już w 1920 r. podjął, razem z Radą Opiekuńczą, działania zmierzające do pozyskania funduszy na rzecz szkoły i uczniów⁵¹. W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 16 listopada 1920 r., któremu przewodniczył starosta łęczycki, Adolf Bloch, postanowiono: *W bieżącym okresie budżetowym Sejmik wyznacza sumę mk. 400.000 na wpisy dla niezamożnych uczniów uczęszczających do szkoły im. A. Mickiewicza w Łęczycy*⁵².

Również w tym protokole odnotowano powołanie Komisji Kwalifikacyjnej, która w roku szkolnym 1920/1921 miała opiniować wnioski rodziców uczniów starających się o zwolnienie od wpisu szkolnego. Wśród członków Komisji znalazł się dyrektor Ratajewski, który dodatkowo obowiązki musiał pogodzić z przygotowaniami do przeprowadzenia w swojej szkole po raz pierwszy w jej historii egzaminu dojrzałości⁵³. Brak wszystkich nazwisk pierwszych maturzystów Szkoły Realnej z rocznika 1922. Jedynie Jadwiga Wojtczak podaje sześć z nich⁵⁴: Czapliński Władysław, Głuszkiewicz Zdzisław, Kłaczyński Bronisław, Wojciechowski Henryk, Wojtczak Kazimierz, Lachowicz Stefan.

W wakacje, a dokładnie w lipcu 1922 r., odbyła się na placu Tadeusza Kościuszki w Łęczycy uroczystość poświęcenia sztandaru harcerskiego, który odebrał uczeń Szkoły Realnej, chorąży Antoni Czapliński w obecności dyrektorów łęczyckich szkół (również dyrektora Ratajewskiego), władz miasta i powiatu, zebranych łęczyczan, uczniów i zaproszonych gości: generała Józefa Hallera i ks. Jana Mauersbergera, członka Naczelnej Rady Harcerskiej⁵⁵.

W latach 1922–1924 Szkoła Realna zmagająca się z kolejnymi problemami finansowymi. W listopadzie 1922 r. dyrektor Ratajewski włączył się do działań zmierzających do upaństwowienia szkoły, co zaznaczył swoim udziałem w zebraniu Wydziału Powiatowego w dniu 4 listopada 1922 r.⁵⁶ Obecny na posiedzeniu, uzyskał pełne poparcie członków Wydziału Powiatowego wyrażone zapisanym wnioskiem: *Popierać w całej rozciągłości dążenia odnośnych czynników Szkoły Realnej w Łęczycy i jak najpilniej sze upaństwowienie tej uczelni*⁵⁷.

Obok zapewnień członków Rady, Wydziału i Sejmiku Powiatowego, o których mowa w protokołach tychże z lat następnych⁵⁸, pojawiły się w przydziale dla szkoły konkretne fundusze, np.: *zł. 5.000 na opłacenie wpisów szkolnych za niezamożnych a zdolnych uczniów Szkoły Realnej w Łęczycy; zł. 3000 – Na kupno pomocy naukowych dla Szkoły Realnej w Łęczycy; Na bu-*

dowę gmachu Szkoły Realnej w Łęczycy, zgodnie z Uchwałą Sejmiku z dnia 15 kwietnia 1924 r. wstawiono kwotę 50.000,- zł.⁵⁹

Szczególnie ważnym dla dyrektora Ratajewskiego staje się zapis o przeznaczeniu pieniędzy z budżetu na wybudowanie nowego gmachu szkolnego. W zachowanej w łęczyckim Archiwum Księżde protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy z lat 1925–1928⁶⁰ odnalazć można protokoły, w których informacje o budowie nowego gmachu dla Szkoły Realnej naprawdę brzmiały obiecująco⁶¹. Niestety, w dalszych księgach protokolarnych ta sprawa już się nie pojawia, szkoły również nie wybudowano.

Natomiast wszedł na wokandę pomysł przemianowania Szkoły Realnej na gimnazjum o typie humanistycznym i wprowadzenie nauki języka łacińskiego⁶², propozycja nie mniej ważna dla dyrektora Ratajewskiego i jego uczniów. Dostępne źródła potwierdzają (T. Gałamon, W. Zarachowicz, M. Pisarkiewicz), iż od roku 1926 rozpoczęto przekształcanie szkoły na kierunek humanistyczny, począwszy od klasy czwartej wprowadzono nauczanie języka łacińskiego⁶³. Należy dodać, że w 1925 r. szkoła przyjęła nazwę 8-klasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza w Łęczycy i zdobyła uprawnienia państwowe do wystawiania świadectw maturalnych⁶⁴.

Fot. 5. Zdjęcie tableau Wychowankowie 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy 1925–1935. Zdjęcie z archiwum rodzinnego.

W latach 1924–1925 dyrektor Ratajewski brał w *Ogólnopolskiej Loterii Tygodnika Akademika*⁶⁵. Łęczyckie akcje charytatywne na rzecz pomocy dla studentów zakończyły się pełnym sukcesem, o czym donosiły pisma urzędowe⁶⁶ i artykuły zamieszczone w warszawskim biuletynie *Komitetu Tygodnika*⁶⁷ i w miesięczniku *Pomoc i Samopomoc Akademicka*⁶⁸. W podsumowaniu całej akcji w 1924 r.⁶⁹ wymieniono osoby, które wybitnie współpracowały przy organizacji *Tygodnika Akademika*. Wśród wymienionych 384 osób z całego kraju, znalazło się 14 łęczy-

can, członków *Komitetu Loterii i Prezydium Koła Przyjaciół Akademika w Łęczycy*, wśród nich Włodzimierz Ratajewski⁷⁰.

Zaangażowanie dyrektora Ratajewskiego na polu społecznym nie osłabiło działalności wynikającej z pełnionej funkcji. W 1925 r. uzyskał w Warszawie wymagany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe do nauczania historii w szkołach średnich ogólnokształcących i seminariach nauczycielskich⁷¹.

W maju 1925 r. Włodzimierz Ratajewski czuwał nad prawidłowym przebiegiem egzaminu maturalnego w 8-klasowej *Szkołe Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Wśród łęczyckich rodzin, także dyrektora, zachowało się zdjęcie tableau z pierwszego łęczyckiego Zjazdu Absolwentów Szkoły z 1935 r. (oryginał tableau najprawdopodobniej zaginął), na którym widnieją maturzyści i nauczyciele szkoły⁷².

Dzięki zachowanemu przez rodzinę wycinkowi z prasy lokalnej można było poznać nieznanne dotąd imiona nauczycieli i przedmioty, których nauczali⁷³. Oto uczniowie dyrektora Ratajewskiego, rocznik 1925, i kadra pedagogiczna z roku szkolnego 1924/1925: dyrektor Włodzimierz Ratajewski (historia), Leokadia Romanowska (język niemiecki), Józef Alichniewicz (matematyka, fizyka), Eugeniusz Novalsetti (gimnastyka), Franciszek Obrębski (chemia), Jan Olearski, Stanisław Sokotowski (język polski, język łaciński), ksiądz Stanisław Tomkiewicz (religia), Stanisław Zwoliński (przyroda), dr Stanisław Zółkowski (lekarz szkolny); absolwenci: Fajndt S., Frankental M., Gezundnajt Sz., Gruszczyński M., Kłaczyński J., Kulpiński S., Lachowicz E., Maciejewski L., Szwarc Z., Trzeciak M.

Rok później, 22 czerwca 1926 r., kolejni absolwenci Szkoły Realnej opuścili gmach przy ulicy Sienkiewicza 31. Ale o nich, w przeciwieństwie do rocznika 1925, wspominała prasa łęczycka (brak jednak nazwiska autora artykułu), informując o pozytywnie zdanym egzaminie i podając imiona i nazwiska uczniów⁷⁴. Nie podano informacji o nauczycielach tego rocznika. Jednak w przekazanych przez rodzinę dyrektora Ratajewskiego pamiątkach odnalazć można nieznaną dotąd egzemplarz: oryginalne tableau⁷⁵ (fot. 6), wykonane, jak poprzednie, w łęczyckim zakładzie fotograficznym przez Abrahama (Adolfa) Koneckiego⁷⁶, z okazji 10-lecia ukończenia szkoły, podczas drugiego Zjazdu Absolwentów 8-klasowej *Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy* w roku 1936. Dzięki posiadanemu tableau możemy poznać nazwiska kadry nauczycielskiej z roku szkolnego 1925/1926. Wcześniejsze źródła nie dysponowały taką informacją. Skład kadry przedstawiał się następująco: dyrektor Włodzimierz Ratajewski, Leoka-

Fot. 6. Tableau *Maturysci Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczyczy 26 r. 1926–1936*. Zdjęcie z archiwum rodzinnego, dotąd niepublikowane.

dia Romanowska, Józef Alichniewicz, Eugeniusz Novalsetti, Franciszek Obrębski, Jan Olearski, Stanisław Sokołowski, Jerzy Szafranski, ksiądz Stanisław Tomkiewicz, Stanisław Zwoliński, dr Stanisław Żółtkowski. Wychowankowie dyrektora Ratajewskiego, (zgodnie z podpisami pod zdjęciami umieszczonymi na tableau), rocznik 1926⁷⁷ to: Bartczyk Jan, Busz⁷⁸ Ryszard, Czaplinski Franciszek, Czerwiński Antoni, Dytz Czesław, Grzelak Władysław, Jasiński Józef, Kaczeniak Antoni, Kruszyniak Stanisław, Kubjaczek⁷⁹ Franciszek, Michałkiewicz Roman, Modliński J.(?)⁸⁰, Skupiński Stanisław, Sroczyński Zdzisław, Szajbe⁸¹ Ide Arje, Wolf Icek Szlamowicz, Wojciechowski Stefan, Wronowski Aleksander.

Jeszcze przed egzaminem maturalnym, w 1926 r. szkoła dyrektora Ratajewskiego wzięła udział w ogólnopolskiej akcji *Szkolnictwo polskie w hołdzie narodowi amerykańskiemu na pamiątkę 150-lecia niepodległości Stanów Zjednoczonych*. Krótką informację o obchodach rocznicowych w Łęczyczy, bez informacji o szkole, podał M. Pisarkiewicz⁸², wspominając uroczystą Mszę św. w dniu 4 lipca, defiladę wojska, Przynależenia Wojskowego, cechów, a także akademię. Potwierdzenie udziału młodzieży Szkoły Realnej w tym święcie można odnaleźć w zbiorach Biblioteki Kongresu USA. Zachowało się udostępnione na witrynie tej biblioteki⁸³ pismo gratulacyjne z okazji 150-lecia Niepodległości Stanów Zjednoczonych, jakie *8-klasowa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza* w Łęczyczy skierowała do 30. prezydenta, Johna Calvina Coolidge.

Na udostępnionym dokumencie widać podpisy: dyrektora Ratajewskiego, nauczycieli (z 9 podpisów, 5 czytelnych, tj. Leokadii Romanowskiej, Heleny Puciatyckiej, ks. Stanisława Tom-

kiewiczza, Stanisława Zwolińskiego, Józefa Alichniewiczza) oraz 175 podpisów uczniów⁸⁴. Znamienne, że te uczniowskie podpisy to pierwsza, i jedyna jak do tej pory, lista uczniów Szkoły Realnej z roku szkolnego 1925/1926. Odnajdujemy na niej również nazwiska przyszłych maturalistów uwiecznionych na tableau wspomnianym wyżej (patrz: przypis 75).

Sporą garść informacji o uczniach Szkoły Realnej, a pośrednio również o dyrektorz, odnaleźć można w wydawanym przez *Bratnie Pomocze Szkół Średnich w Łęczyczy* w roku szkolnym 1926/1927 piśmie „*Nasze Łoty*”⁸⁵ ze znaczącą informacją zawartą w stopce wydawniczej: Adres redakcji: Redakcja dwutygodnika „*Nasze Łoty*” Łęczycza. *Szkoła Realna*.⁸⁶ Już słowo Od Redakcji jest interesujące: *Koledzy i Koleżanki! (...) Pisemko to winno być naszym tęcznikiem myślowym, wymianą zdań i sądów naszych*⁸⁷, a programowy wiersz autorstwa Słowika, pełen młodzieńczego zapału i wiary w siłę wspólnego działania, tchnie Mickiewiczowską *Odą do młodości*.

Zamieszczone w „*Naszyc Łotach*” informacje prowokują do próby określenia cech charakteru dyrektora Ratajewskiego, z którymi krótko można było zapoznać się jedynie w *Zaświadczeniu*, o którym była mowa wcześniej (patrz: przypis 21).

Był człowiekiem przychylnym młodzieży, patronował ich pierwszym literackim i poetyckim poczynaniom (np. wiersze *Tęsknota*, *Jak się wiersze robi?*)⁸⁸, godził się nawet na krytyczny ton niektórych artykułów (np. rozważania *Punktualność i obowiązkowość*)⁸⁹. Krzewił ducha patriotycznego wśród młodzieży (np. artykuły: *W 64 rocznicę powstania 1863 r.*, *Trzeci Maja*, *wiersz Ukochanej ziemi*)⁹⁰. Kształcił umiejętności dostrzegania przyrody ojczystej, uczył na jej piękno (np. wiersze *Szumcie drzewa i Wiosna*)⁹¹. Musiał być obdarzony poczuciem humoru i dobrotliwej tolerancji, skoro wyraził zgodę na teksty, w których bohaterami byli nauczyciele Szkoły Realnej, niekiedy wymieniani z nazwiska (np. p. Doroszewski, Sokołowski).⁹² Zachęcał młodzież do wyrażania swoich uczuć, rozterek i wątpliwości, zgodnie z deklaracją wyrażoną w ich programowym wierszu (np. teksty: *Kultura*, *Czy ideały nam potrzebne?*, *Moje myśli*)⁹³. Jak menadżer XXI wieku, znalazł sposób na promocję swojej szkoły, pozwalając, by piśmie informowało lokalną społeczność o wydarzeniach z jej życia, np. turniej szachowy w Szkole Realnej⁹⁴, wieczorek taneczny przy Gimnazjum Żeńskim⁹⁵, odczyt nauczyciela Antoniego Mazura pt. *Skąd pochodzimy?*⁹⁶, wieczorek literacko-muzyczny w Seminarium Nauczycielskim⁹⁷, spotkanie z poetą, kierownikiem teatrów prowincjonalnych, Jerzym Święckim i odczyt pt. *Poezja ostatnich lat 30.*⁹⁸, zaproszenie do Szkoły Realnej na odczyt

pt. *Ku czci powstania styczniowego*⁹⁹, informacja o egzaminie maturalnym w Gimnazjum Żeńskim i Szkole Realnej.¹⁰⁰ Związek dyrektora Ratajewskiego z uczniami widać również na licznych zdjęciach¹⁰¹, które ocalały w rodzinnym archiwum.

Uzupełnieniem informacji o pozaszkolnej działalności dyrektora są artykuły z 1926 r. na temat Rady Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowego¹⁰². W łęczyckim zarządzie Rady, obok starosty Juliana Muszyńskiego, burmistrza Jerzego Dodackiego, inspektora szkolnego Gandziarskiego, i wielu innych znakomitych osób, zasiadł również Włodzimierz Ratajewski.

Od 1924 r. Włodzimierz Ratajewski działał aktywnie w Oddziale Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK)¹⁰³. Był członkiem, powstałego w maju 1929 r., Powiatowego Komitetu Remontu Archikolegiaty w Tumie, w skład którego weszli, m.in.: starosta Henryk Ostaszewski, prezesi PTK w Łęczycy, Franciszek Obrębski i Jan Olearski, oraz proboszcz parafii w Tumie, ks. Emil Gielec.

Dla samego Włodzimierza Ratajewskiego praca społeczna w łęczyckim PTK musiała odgrywać ważną rolę, skoro w zachowanych pamiątkach rodzinnych najwięcej pocztówek i zdjęć tumskiego zabytku¹⁰⁴. W działaniach wspierała go aktywnie żona Eugenia, również członek PTK.

Rok 1929 był dla Włodzimierza Ratajewskiego ważny również ze względów osobistych. Jako dyrektor szkoły uczestniczył w egzaminie dojrzałości nie tylko swoich uczniów, ale i syna, Tadeusza, członka ZHP w Łęczycy. Było to niewątpliwie dla ojca ogromne przeżycie. Niestety, nie znamy nazwisk innych maturzystów roku szkolnego 1928/1929.

W roku 1930, powołując się na T. Gałamon¹⁰⁵, W. Zarachowicza¹⁰⁶ i M. Pisarkiewicza¹⁰⁷, szkoła przyjęła nazwę *Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Jak podaje Jadwiga Wojtczak¹⁰⁸, w roku szkolnym 1930/1931 dyrektor Ratajewski pełnił podwójną funkcję: dyrektora Gimnazjum Humanistycznego i dyrektora Gimnazjum Żeńskiego. W tym samym roku szkolnym (1930/1931) decyzją władz połączono Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza z prywatnym Gimnazjum Żeńskim Magistratu Miasta Łęczycy, tworząc Gimnazjum Koedukacyjne im. Adama Mickiewicza. Obie szkoły formalnie zakończyły swoją działalność w roku 1931. Dyrektorem nowo powstałej szkoły, tj. Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, od roku szkolnego 1930/1931 został Włodzimierz Ratajewski. Fakt ten odnotowują wszystkie dotychczasowe źródła, na które się powoływałam¹⁰⁹. Szkoła nadal była prywatna, posiadała osiem klas, prowadziła ją PMS i mieściła się w budynku po dawnej Szkole Realnej przy Sienkiewicza 31. O jej i dyrektora działalności w źródłach informacji niewiele. Nie znamy składu kadry nauczyciel-

skiej Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, nie wiadomo, czy nauczyciele uczyli ostatni rok w Żeńskim Gimnazjum¹¹⁰ znaleźli zatrudnienie u dyrektora Ratajewskiego. Wiadomo, że w 1930 r. dyrektor zatrudnił na stanowisku nauczyciela języka polskiego Jadwigę Grodzką (z d. Cuevas), która pracowała w tej szkole do 1934 r.¹¹¹ Wiadomo również, że w 1932 r. absolwentem Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy był wychowanek dyrektora Ratajewskiego, Władysław Zarachowicz¹¹². Gimnazjum Koedukacyjne im. Adama Mickiewicza przetrwało do 1935 r.¹¹³

Trudniej jednak ustalić datę zakończenia kariery zawodowej dyrektora Ratajewskiego.

W latach 1930–1932 nadal pracował czynnie jako członek Szkolnej Komisji, rozpatrującej podania w sprawie chesnego uczniów, a powołanej już w 1920 r. przez Radę Powiatową w Łęczycy¹¹⁴. Uczestnictwo dyrektora Ratajewskiego w posiedzeniach Komisji Szkolnej pod przewodnictwem ławnika Tadeusza Żółtkowskiego zostało odnotowane w zachowanych w łęczyckim Archiwum protokołach: z dnia 19 listopada 1929 r., 14 maja 1930 r., 15 grudnia 1930 r., 8 czerwca 1931 r., 14 stycznia 1932 r., 18 kwietnia 1932 r.¹¹⁵ Natomiast w roku szkolnym 1932/1933 w protokołach posiedzeń Komisji Szkolnej z dnia 4 października 1932 r. i 25 stycznia 1933 r.¹¹⁶ figuruje już *dyrektor Gimnazjum Mazur A.*, którego T. Gałamon w tabeli „Dyrektorzy 90–lecia”¹¹⁷ umieszcza dopiero w latach 1934–1935, a dyrektora Ratajewskiego w latach 1919–1934.

Również pismo łęczyckiego Koła PMS z dnia 20 października 1933 r. skierowane do Magistratu sygnalizuje jakieś nieporozumienia. W piśmie czytamy: *Zarząd Koła Macierzy Szkolnej w Łęczycy uprzejmie prosi o wydzielenie sumy zł. 400 /czterysta zł./ z funduszu należnego Macierzy od Magistratu. Sumę tą Zarząd Macierzy przeznacza na pokrycie rachunków za światło, podatku od lokalu oraz podatku za wodę, przypadających od p. Wł. Ratajewskiego. Resztę, jaka pozostanie od sumy 400 zł. po pokryciu tych rachunków, Zarząd Macierzy prosi wypłacić p. Wł. Ratajewskiemu*¹¹⁸.

Wiadomo, że od momentu powstania Koedukacyjnego Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, dyrektor Ratajewski borykał się z wieloma problemami finansowymi. Już drugi rok zarządzania szkołą (1931/1932) zmusił go do poszukiwania funduszy na przeprowadzenie poważnego remontu dachu i wymiany drzwi wejściowych gmachu szkoły¹¹⁹. Rok szkolny 1932/1933 nie przyniósł poprawy. Problemy finansowe nasiliły się, czemu dowodzą protokoły z dnia 11 marca 1932 r. i 6 października 1932 r.¹²⁰ Nie pomogły działania członków PMS ani Łęczyckiego Towarzystwa Oświatowego (dalej: ŁTO),

które zawiązało się w sierpniu 1932 r., *pragnąc utrzymać przy życiu chwiejące się Gimnazjum w Łęczycy*¹²¹.

O dalszych problemach finansowych szkoły w latach 1933–1935 rozpisywała się łęczycka prasa¹²², jednak brak bezpośredniego odwołania do osoby dyrektora Ratajewskiego. Sprawie poświęcono niejedno posiedzenie władz miasta i powiatu¹²³ z udziałem byłych (PMS w Łęczycy) i aktualnych właścicieli (ŁTO) Gimnazjum, w obronie którego wysłano szereg pism urzędowych, nie wyłączając takich adresatów jak Minister Opieki Społecznej w Warszawie¹²⁴ czy Kurator Okręgu Szkolnego Warszawskiego¹²⁵, i nie rezygnując z mocnych argumentów popartych wiekową historią szkoły, jak np.: *Gimnazjum im. Adama Mickiewicza istnieje od 1905 r., przetrwało ciężkie czasy okupacji rosyjskiej i niemieckiej, będąc wówczas jedyną uczelnią polską w Łęczycy*¹²⁶. Mimo starań tak wielu zaangażowanych łęczycan, długi, jakie odziedzyczyło ŁTO po PMS, doprowadziły do utraty płynności finansowej szkoły, sprawa trafiła do Sądu Okręgowego w Łodzi¹²⁷, do szkoły wkroczył komornik, o czym szerzej pisał M. Pisarkiewicz w łęczycyckiej monografii¹²⁸.

Znamienne, że i tu nie wymienia się nazwiska dyrektora Ratajewskiego. Możliwie więc, że już wtedy (tj. od roku szkolnego 1932/1933) nie był dyrektorem Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza, a datę odejścia ze stanowiska, zgodnie z protokołem Komisji Szkolnej z dnia 4 października 1932 r.¹²⁹, należałoby przenieść na 31 sierpnia 1932 r., mimo iż nawet członkowie rodziny dyrektora we wspomnieniach przesuwają tę datę na rok 1934. Maria podaje, że Włodzimierz Ratajewski na stanowisku dyrektora pracuje do 1934 r., w którym to roku jako przeciwnik rządów sanacyjnych zostaje zwolniony¹³⁰. Polityczny aspekt odejścia z pracy Włodzimierza Ratajewskiego podnosi również wnuk, Andrzej, podkreślając, że dziadek ze względów politycznych zostaje usunięty ze stanowiska i przeniesiony na wcześniejszą emeryturę.¹³¹ Wielka szkoda, że nie zachowała się dokumentacja szkolna z okresu międzywojennego. Bolała już nad tym śp. Apolonia Prasnowska (zm. 1 stycznia 2010 r. w Łęczycy), autorka rozdziału poświęconego kadrze pedagogicznej i personelowi pomocniczemu LO w latach 1906–1939¹³². Pani Apolonia wierzyła, że – jak sama mnie informowała – kiedyś zostaną odkryte dokumenty szkoły, które zakopał przy budynku starej łęczyckiej poczty na przełomie 1939/1940 r. p.o. dyrektora szkoły, Nikodem Książopolski. Może wtedy zdołam wyjaśnić, czy Włodzimierz Ratajewski zakończył swoją karierę zawodową w roku szkolnym 1932/1933 czy 1933/1934.

O losach dyrektora Ratajewskiego po 1933 r. wiadomo jedynie ze wspomnień rodzinnych: *Nie mogąc dostać pracy rządowej uczy prywatnie i zajmuje się bezinteresownie prowadzeniem biblioteki*¹³³. 16 kwietnia 1935 r. państwo Ratajewscy odebrali w Urzędzie Miejskim dowody osobiste. Na karcie zgłoszenia po odbiór dowodu przez p. Eugenię (karta zgłoszenia dyrektora zaginęła) widnieje miejsce zamieszkania, plac Kościuszki 31 (czyli adres córki z mężem)¹³⁴. Jak wspomniałam wcześniej, Ratajewscy zajmowali lokal przy ul. 18 Stycznia. Możliwe więc, że odejście na emeryturę wiązało się z chwilową, przymusową zmianą miejsca zamieszkania.

Poza społeczną pracę w bibliotece przy ul. Pannieńskiej, uczestniczył dyrektor Ratajewski w I i II zjeździe absolwentów 8-klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza, o których w prasie z lat 1935–1936, niestety, nic nie ma. Dobrze, że zachowały się tableau, które, obok zdjęć nauczycieli i absolwentów rocznika 1925 i 1926, utrwaliły wewnątrz pracowni szkolnej i gmach budynku szkoły.

W 1937 r., jak wspominała Maria, Włodzimierz Ratajewski *dostaje rentę starczą i nadal pracuje społecznie w bibliotece Polskiej Macierzy Szkolnej*¹³⁵, o której źródła z lat 30., niestety, milczą. Wprawdzie Mirosław Pisarkiewicz zaznaczał, że *nie zachowały się żadne dane o bibliotekach i czytelnictwie w dwudziestoleciu*¹³⁶, jednak podana przez rodzinę informacja o działalności w latach 30. biblioteki PMS w Łęczycy, zdjęcie¹³⁷ dyrektora Ratajewskiego w pomieszczeniu tejże, niewielka liczba książek z pieczętką Koła PMS w Łęczycy znajdujących się obecnie w archiwum MiPBP w Łęczycy oraz odnalezione w łęczyckim archiwum pismo Zarządu Koła PMS skierowane do Urzędu Miasta z 1937 r.,¹³⁸ stanowiąc mogą załączek do podjęcia poszukiwań na temat biblioteki PMS w Łęczycy, jej działalności i pracowników. Odwołując się do wspomnianego pisma, czytamy w nim: *Biblioteka Macierzy jest jedynym w Łęczycy księgozbiorem o charakterze publicznym (...) korzysta z niego ludność całego miasta*¹³⁹. Według danych podanych w piśmie, biblioteka PMS w Łęczycy liczyła w 1937 r. 5402 tomy, w porównaniu z rokiem minionym, wzrosła liczba korzystających z zasobów bibliotecznych i wynosiła 3373 odwiedzających, wypożyczono 5974 książki, *dowodzi to wzmożonego zainteresowania książką wśród ludności*¹⁴⁰. W dalszej części pisma Zarząd Koła PMS zaapelował do władz miasta o wsparcie finansowe biblioteki, podkreślając, że *jest pożyteczną i konieczną placówką kulturalną*¹⁴¹ miasta i powiatu.

Przed wybuchem II wojny światowej Włodzimierz Ratajewski wziął udział w ostatnich wyborach samorządowych, które odbyły się w Łęczycy w dniu 30 kwietnia 1939 r.¹⁴² Cieszył się nadal niesłabnącym poparciem i uznaniem, skoro zdo-

był mandat do Rady Miasta, razem z Mieczysławem Cieniakiem, Tadeuszem Bryńskim i Władysławem Czaplińskim, mężem córki, Marii.

Łęczyca – Dachau (1939–1941)

Wybuch II wojny światowej zniweczył jakiekolwiek plany dalszej działalności społecznej dyrektora Ratajewskiego (nie tylko na polu politycznym). Łęczyca z dniem 9 listopada 1939 r. została wcielona do okręgu Poznań, przemianowanego 29 stycznia 1940 r. na tzw. Okręg Rzeszy Kraju Warty (*Reichsgau Wartheland*)¹⁴³. W Kraju Warty, podobnie jak na wszystkich ziemiach polskich wcielonych do III Rzeszy, rozpoczęły się dla Polski i Polaków najtragiczniejsze lata okupacji hitlerowskiej¹⁴⁴.

Rodzinę dyrektora Ratajewskiego nie ominęła okupacyjna gehenna. Dyrektor Ratajewski, jako przedstawiciel inteligencji, znalazł się w grupie najdotkliwiej prześladowanej przez okupanta. *Po wielokrotnym ostrzeżeniu i groźeniu aresztowaniem, zmuszony został do oddania Niemcom biblioteki*¹⁴⁵. Jak wszyscy łęczycanie, był zobowiązany złożyć odcisk swojego palca na obowiązkowym Zgłoszeniu celem policyjnego stwierdzenia ludności. Tzw. „palcówka” zastępowała dowód osobisty, jej brak pociągał za sobą konsekwencje. W łęczyckim Archiwum zachowało się *Zgłoszenie* żony dyrektora,¹⁴⁶ z którego wynika także, że członkowie rodziny dyrektora Ratajewskiego i Czaplińskich od początku okupacji byli narażeni na przymusowe przesiedlenia¹⁴⁷.

Pomiędzy 13 a 14 kwietnia 1940 r. został aresztowany¹⁴⁸ i przetrzymywany w łęczyckim więzieniu razem z grupą 48 łęczycan¹⁴⁹. Jako powód aresztowania – cytując za Franciszkiem Jaszczakiem – podano *szowinistyczny Polak, utrudniający swoją postawą scalenie ziem wcielonych do Rzeszy*¹⁵⁰. Tenże podaje również, że aresztowania dyrektora Ratajewskiego dokonał jego były uczeń o nazwisku Wagner, aptekarz, członek NSDAP¹⁵¹. Dzięki wspomnieniom Mieczysława Cieniaka pt. *Z Łęczycy do Gusen*¹⁵² możemy poznać okrutną więzienną rzeczywistość przetrzymywanych łęczycan. W dniu 4 maja 1940 r. dyrektor Ratajewski, wraz z innymi uwięzionymi w łęczyckim więzieniu, został wywieziony do obozu w Dachau, inni również do Gusen. Jadwiga Wojtczak w artykule pt. *41-sza rocznica... wywiezienia pierwszego transportu Polaków z terenu Łęczycy i okolic do niemieckich obozów koncentracyjnych*¹⁵³ oraz Mieczysław Cieniak¹⁵⁴ opisali ostatnie chwile aresztowanych spędzone w łęczyckim więzieniu.

23 czerwca 1940 r. po dramatycznej selekcji, do Mauthausen–Gusen wywieziono *młodych, postawnych, żwawych i silniejszych więźniów*, natomiast w Dachau *pozostawiono ludzi star-*

*szych i chorych (...) pozostali między innymi Jan-czewski, dr Kindler, Ratajewski i Rajski*¹⁵⁵.

Dalsze, dramatyczne przeżycia Włodzimierza Ratajewskiego w obozie koncentracyjnym w Dachau, więźnia z wytatuowanym na przedramieniu numerem 8146, to tragiczna historia milionów zamordowanych w obozach koncentracyjnych.

6 lutego 1941 r. Włodzimierz Ratajewski zmarł *męczeńską śmiercią na placu apelowym Dachau, od ciosów zadanych pałką przez esesmana. Miał 69 lat*¹⁵⁶.

O śmierci męża Eugenia Ratajewskiego dowiedziata się z pism urzędowych, które otrzymała z Dachau i Monachium. Zdziwiająco, jak szybko biurokracja niemiecka powiadamiała rodziny „zmarłych” w obozach, jak skrupulatnie informowała o śmierci, jak przestrzegała procedur. To kuriozum XX wieku w najbardziej dramatycznych momentach w dziejach cywilizacji.

Na akcie zgonu, wydanym przez Urząd Stanu Cywilnego w Dachau (data pisma: 18 lutego 1941 r.), podano: *Nauczyciel Włodzimierz Ratajewski, wyznania katolickiego, zamieszkały w Łęczycy, zmarł 6 lutego 1941 r. o godzinie 16⁰⁰ w Dachau*¹⁵⁷.

Pismo do żony dyrektora z datą 19 lutego 1941 r. wysłane z obozu koncentracyjnego w Dachau informuje ponadto, że (...) *Mimo wysiłków lekarza i środków będących do dyspozycji, ustąpiła praca serca i krążenie przy katarze jelit. Zmarł po krótkiej chorobie w bloku szpitalnym. Pozostałe rzeczy będą Pani przystane w następnym dniach. W związku z przestaniem urny musi się Pani zwrócić do Urzędu Ewidencji Zmarłych, Monachium 15, ul. Thalkirchnerstr. Nr 17. Na podstawie tego otrzyma Pani od nas akt zgonu. Dalsze informacje otrzyma Pani z Urzędu Stanu Cywilnego w Dachau po uiszczeniu opłaty 60 Pfennigów*¹⁵⁸. Urząd Ewidencji Zmarłych w Monachium w dniu 15 lutego 1941 r. przesyła do p. Eugenii, w odpowiedzi na jej telegram, informację: *Dotyczy: popiół Nr 994/41, Ratajewski Wladimir. W odpowiedzi na Pani telegram z dnia 10 lutego 1941 r., informuję Panią, że popioły zostaną natychmiast wysłane, kiedy przyśle Pani blankiet potwierdzający opłacenie kosztów przesyłki urny z prochami oraz potwierdzenie zgody tamtejszego zarządu cmentarza na pochówek*¹⁵⁹.

I jeszcze jedna wiadomość, zachowana przez rodzinę pożytkła już, niekompletna kartka o treści: *Ratajewski Włodzimierz Ratajewski zmarł w Dachau dn. 6 lutego 1941 r. o godzinie 4 p.p. Należy zawiadomić w przeciągu 24 godzin, o ile jest życzenie obejrzenia zwłok. Zwłoki będą spalone w krematorium w Monachium (...)*¹⁶⁰.

Eugenia Ratajewska osiągnęła swój cel, sprowadziła prochy męża do Polski, pochowała go godnie na łęczyckim cmentarzu w rodzinnym

grobie, w którym dziś spoczywa ona sama, obok matka dyrektora, Teodora, i syn, Tadeusz.

Pamięć niezapomniana

Łęczycyca nigdy nie zapomniała o ofiarach II wojny światowej. Rokrocznie w rocznicę wywiezienia pierwszego transportu łęczyczan do obozów zagłady, 4 maja, w kościele pw. św. Andrzeja Apostoła, z inicjatywy Towarzystwa Miłośników Ziemi Łęczyckiej, odprawiana jest uroczysta Msza św. Jak zawsze, pod tablicą pamiątkową, odsłoniętą 8 września 1991 r., ufundowaną przez *Rodziny Ziemi Łęczyckiej* i ks. proboszcza Kazimierza Gorszwę, umieszczoną na fasadzie fary z nazwiskami łęczyczan zamordowanych w różnych miejscach kaźni w latach 1939–1945, społeczeństwo łęczyckie złoży kwiaty, odmówi modlitwę... Wśród 55 nazwisk, nazwisko Włodzimierza Ratajewskiego, umieszczone pod jakże wymownym mottom z Ewangelii św. Jana: *Nikt nie ma większej miłości nad tę, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich.*

Źródła historyczne poświęcone ewidencji zamordowanych w latach wojny i okupacji nie pominięły nazwiska Włodzimierza Ratajewskiego. Figuruje ono m.in. w wykazie *Rocznika Łódzkiego z 1972 r.*¹⁶¹ Krótką notę biograficzną, choć nieściłą, podaje Marian Walczak w *Księdze strat osobowych.*¹⁶² W Ziemi Łęczyckiej w latach 1990–1991 Mirosław Pisarkiewicz umieścił cykl artykułów *Zmarli łęczyckiego cmentarza*¹⁶³ – wśród *Ofiar obozów* widnieje nazwisko dyrektora Ratajewskiego¹⁶⁴. Także członkowie Towarzystwa Naukowego Płockiego. Oddział w Łęczycy¹⁶⁵ oraz Towarzystwa Miłośników Ziemi Łęczyckiej¹⁶⁶ w swoich książkach o Łęczycy uwzględnili oświatową działalność dyrektora Ratajewskiego. Krótko o dramacie rodziny Ratajewskich w okresie wojny opowiada były gimnazjalista Szkoły Realnej, Władysław Zarachowicz w książce wspomnieniowej *Nas nie pożarty płomienie*¹⁶⁷.

Także o dyrektorzem Ratajewskim nie zapomnieli jego dawni uczniowie, którzy 20 czerwca 1982 r., uczestniczyli w Łęczycy w koleżeńskim zjeździe absolwentów Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza (roczniki: 1930–1935). W ankiecie przeprowadzonej wśród uczestników rocznika maturalnego 1932, na pytanie: *Którego z łęczyckich profesorów najmiej wspominasz i dlaczego?*, padła, między innymi, odpowiedź, *Włodzimierz Ratajewski, Jadwiga Grodzka, Maria Fijałkowska – dobrzy wykładowcy swoich przedmiotów*¹⁶⁸.

Również obecne młode pokolenie licealistów pamięta. 7 stycznia 2008 r. uczniowie łęczyc-

kiego Liceum wzięli udział w uroczystości przekazania przez wnuka Włodzimierza Ratajewskiego, jego imiennika, cennych pamiątek po dziadku. Uczestniczyli w pięknej lekcji historii o korzeniach szkoły, poznali losy jej dawnego dyrektora. Przekonali się, jak ważne dla przyszłości mogą być rodzinne pamiątki, za które teraz oni są odpowiedzialni.

W nowo powstałej w 2006 r. z okazji Stulecia Istnienia Szkoły Izbie Tradycji zagospodarowano gablotę chroniącą pamiątki po dyrektorzem Ratajewskim i cenne dokumenty. Wśród nich *Modlitewnik*¹⁶⁹, z którym tylko raz się rozstał, gdy został aresztowany... W pięknej czerwonej oprawie, z ręcznie przepisanyymi na 69 stronach tekstami modlitw w języku łacińskim i polskim. To symbol jego działalności i męczeńskiej śmierci, który z powodzeniem mógłby stanąć obok ponad tysiąca czterystu eksponatów *Muzeum Modlitewnika Polskiego im. Wandy Malczewskiej* w Parznie k. Bełchatowa.

Postscriptum

Najwięcej informacji o Włodzimierzu Ratajewskim dostarczyły mi ocalone przez rodzinę dokumenty. Dzięki nim skromna informacja o Włodzimierzu Ratajewskim i Szkole Realnej w Łęczycy została znacznie poszerzona. Pozwoliły też spojrzeć na tę postać od innej strony, już nie służbowej, ale osobistej, w roli męża i ojca rodziny.

Nic nie zastąpi dokumentu, zachowany, nawet po latach odda świadectwo prawdzie. Dzięki przechowanym przez rodzinę dyrektora Ratajewskiego dokumentom, mogłam dokonać syntezy wiedzy o młodości, późniejszym życiu, działalności zawodowej i męczeńskiej śmierci. Pomogły mi w tym również zachowane w łęczyckim Archiwum dokumenty.

Liczę na to, że powyższa praca stanie się zaczątkiem opracowania kolejnych historii o losach dyrektorów łęczyckich szkół.

Składam podziękowanie Włodzimierzowi Ratajewskiemu, ostatniemu wnukowi dyrektora, który przekazał Liceum Ogólnokształcącemu im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy rodzinne pamiątki. Dziękuję mojej siostrze, Barbarze Tomczyk z domu Krysiak, absolwentce LO w Łęczycy (matura 1972) za serdeczne wsparcie i pomoc w tłumaczeniu tekstów z języka rosyjskiego i niemieckiego. Podziękowania ślę dyrekcji i pracownikom Archiwum Państwowego w Płocku Oddział w Łęczycy oraz Bolesławowi Solarskiemu, prezesowi łęczyckiego Oddziału Towarzystwa Naukowego Płockiego za cenne rady i wskazówki udzielone w trakcie poszukiwania dokumentów i pisania niniejszej pracy.

Przypisy

- ¹ *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006.
- ² Dokumenty i pamiątki przekazano Liceum Ogólnokształcącemu im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy w dniach 8.01.2008r. i 19.09.2008r. Archiwizacji dokumentacji dokonała dyrektor szkoły, Lucyna Sztompka, uwzględniając ją w *Protokołach Przekazania* (protokoły spisano w dwu egzemplarzach, znajdują się w archiwum szkoły i u darczyńcy, Włodzimierza Zygmunta Ratajewskiego – wnuka). Zastosowano następującą numerację dokumentów: cyfry rzymskie I i II – na oznaczenie daty i numeru protokołu przekazania dokumentu, cyfry arabskie – na oznaczenie kolejności dokumentu w protokole, np. I/17: dokument uwzględniony w pierwszym protokole, przekazany w dniu 8.01.2008r., pod numerem siedemnastym. W przypadku załączników do dokumentu głównego, np. I/17, wprowadzono przy cyfrze arabskiej myślnik i nawias, np. I/17-1).
- ³ Krótki życiorys Włodzimierza Ratajewskiego spisała Maria, jego córka, z męża Czaplińska (I/19), oraz syn Marii i Władysława Czaplińskiego, Andrzej Czapliński (II/4).
- ⁴ Imię matki Włodzimierza Ratajewskiego podane na płycie nagrobnej jest błędne; zamiast „Teodora” podano „Teodozją”.
- ⁵ Andrzej Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich guberni kaliskiej w latach zaborów*, Sieradz 1998, s. 6–7, 223.
- ⁶ Oryginały sieradzkich świadectw promocyjnych znajdują się w Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/11.
- ⁷ Oryginały kaliskich świadectw promocyjnych znajdują się w Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/12.
- ⁸ „Świadectwo dojrzałości wystawione Włodzimierzowi Ratajewskiemu, wyznania rzymskokatolickiego...”, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/13.
- ⁹ ibidem.
- ¹⁰ Odpis świadectwa ukończenia studiów prawniczych: *Odpis świadectwa złożonego w aktach b. Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego (vol.100, tom 49, s. 328)*, Potwierdzony notarialnie odpis i kopia, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/9.
- ¹¹ *Życiorys*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/12 (kartka maszynopisu, bez podpisu).
- ¹² Franciszek Jaszczak, *Złota Księga Pamięci, cz. 2, Za Polskę życie dali...*, Łęczycza 1980, s. 25–26; oryginał znajduje się w Łęczycyśkim Oddziale ZNP.
- ¹³ Apolonia Prasnowska, *Noty biograficzne dyrektorów*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006, s. 33.
- ¹⁴ Franciszek Jaszczak, *Złota Księga Pamięci, cz. 2...*, op.cit., s. 25.
- ¹⁵ ibidem.
- ¹⁶ *Życzenia świąteczne*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: II/12.
- ¹⁷ *Zaświadczenie* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/15 (tłumaczenie własne z języka rosyjskiego)
- ¹⁸ Włodzimierz Ratajewski, *Dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1990, Nr 5, s. 5
- ¹⁹ A. Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich guberni kaliskiej w latach zaborów*, op. cit., s. 165.
- ²⁰ ibidem. s.38
- ²¹ *Zaświadczenie z dnia 27 kwietnia 1919 r.*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/16.
- ²² Mirosław Pisarkiewicz, *Lata zaborów. Szkolnictwo i oświata*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 r.* red. R.Rosin, Łęczycza 2001, s. 342; Tadeusz Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy (1906–1996)*. Maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy, przedruk [w:] *Biuletyn Informacyjny Rady i Zarządu Miasta Łęczycy* Nr 9/ 1996; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Zarys historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, [w:] *50-lecie matury (1948–1998). Państwowo Koedukacyjne Gimnazjum i Liceum w Łęczycy*, Łęczycza 1998, s.1–7; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Przyczynek do historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, [w:] *Notatki Płockie* 1996, Nr2/167, s. 1–2; Tadeusz Gałamon, Władysław Zarachowicz, *Wspomnienia i przyczynki do historii średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w Łęczycy*, maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy; Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1990, Nr13, s. 4–5.
- ²³ O Pawle Antonim Korwin–Kossakowskim do chwili ukazania się książki *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego im. Kazimierza Wielkiego w Łęczycy*, Łęczycza 2006, niewiele było informacji w źródłach. Właściwie nie znano nawet jego imienia. Dopiero nawiązanie kontaktu autora niniejszej pracy z członkami rodu Pawła Korwin–Kossakowskiego w styczniu 2010 r., rzuciło pewne światło na tę ciekawą w łęczycyśkim szkolnictwie postać, której należy się na pewno oddzielne opracowanie. Wg dokumentów rodzinnych (kopie w posiadaniu autora), P.Korwin–Kossakowski urodził się w 1863 r., zmarł 26 lipca 1910 r. w Warszawie, w wieku 47 lat, po długiej i ciężkiej chorobie. Pochowany na Cmentarzu Powązkowskim. Na nekrologu ważna informacja, *b. dyrektor szkoły 4-klasowej w Łęczycy*.
- ²⁴ Próba wyjaśnienia daty w dalszej części artykułu.
- ²⁵ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/3 – wycinek z prasy, bez daty, tu, m.in.: *W r. 1907 oddano pieczę nad szkołą Polskiej Macierzy Szkolnej, a po zamknięciu teże przez władze, ponownie faktycznym właścicielem stał się Komitet Szkolny. W r. 1908 szkoła została przekształcona na mat. – przyr. i typ ten zachował się do chwili obecnej (...)*.
- ²⁶ M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., rozdział III, s.28.
- ²⁷ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn skautowych–harcerskich na terenie m. Łęczycy i powiatu łęczycyśkiego na podstawie wspomnień Antoniego Wojtczaka, Kazimierza Wojtczaka, Józefa Broszkowskiego oraz Zofii Wojtczak*, Łęczycza 1980, s. 3 (maszynopis znajduje się w MiPBP w Łęczycy).
- ²⁸ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/17), pocztówka sprzed 1914 r. Zdjęcie zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 87, oraz w książce *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., s. 279.
- ²⁹ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/17, zdjęcie dotąd niepublikowane.
- ³⁰ Jadwiga Wojtczak, *Początki ruchu skautowego harcerskiego na terenie Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1990, Nr 18, s. 6; także: *Relacja na temat organizowania drużyn skautowych–harcerskich na terenie m. Łęczycy...*, op.cit., passim.
- ³¹ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn...*, op.cit., s. 2–4.
- ³² Zbiory łęczycyśkiej biblioteki PMS należały do największych spośród istniejących w guberni kaliskiej po 1905 r. Jak podaje Andrzej Tomaszewski [w:] *Życie kulturalne ośrodków miejskich ...*, op.cit., s. 145, łęczycyśki księgozbiór liczył ponad 5 tyś. woluminów, co przy innych liczbach, od 100 do 200 woluminów, budzi podziw. Szerzej o bibliotekach PMS i innych towarzystwach oświatowych działających w miastach guberni kaliskiej po 1905 r. [w:] A.Tomaszewski, op.cit., s. 133–190; także: Alicja Łosińska, *Przewodnik po Łęczycy i powiecie łęczycyśkim*, Łęczycza 2000, s. 49–50.
- ³³ patrz: przypis 3.
- ³⁴ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17, zdjęcie z 1913 r. zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 278.
- ³⁵ A. Tomaszewski, *Życie kulturalne ośrodków miejskich...*, op.cit., passim; też: *Łęczycza. Monografia miasta do 1990 r. ...*, op.cit., s. 328–349.
- ³⁶ *Ptak. Komedie w 3 aktach. J. Szaniawski*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/1.
- ³⁷ A. P. Czechow „*Opowiadania*”. Tłum. W.R. Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/10. (Włodzimierz Ratajewski pozostawił po sobie próby literackiego przekładu 6 opowiadań Czechowa: *Wypadek, Śmierć urzędnika, Płotka, W oddziale pocztowym, Księga zażaleń, Mąż, Żywa chronologia*).
- ³⁸ *Ziemia Łęczycza* 1990, Nr 5, s. 5.
- ³⁹ *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu: I/19 (rękopis i maszynopis).
- ⁴⁰ Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania ...* ibidem, op.cit., s. 5–6.
- ⁴¹ patrz: przypis 21.
- ⁴² *Rysunki w wykonaniu Włodzimierza Ratajewskiego* Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentów: I/2, II/3.

- 43 Franciszek Jaszczak, *Złota Księga...*, op.cit., s.25-26.
- 44 Od XV w. do 1866 r. nazwa ulicy brzmiała: Wodna, do 1934 r. – Nadrzeczna, w latach 1935–1939 ul. 37 P.P. Ziemi Łęczyskiej, w okresie okupacji – Blaskowicz Str., od 1945 r. do dziś – 18 Stycznia, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., s. 744-745.
- 45 Stanowisko dyrektora 4–klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w okresie I wojny światowej pełnił ksiądz prefekt Antoni Żydanowicz, który za zgodą władz w 1918 r. przekształcił ją w szkołę 6–klasową. W roku szkolnym 1918/1919 dyrektorem był nauczyciel szkoły, Stefan Klepa. Nazwa szkoły brzmiała: *6–klasowa Szkoła Realna w Łęczycy*, [w:] Apolonia Prasnowska, *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., rozdział IV, s. 33.
- 46 Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn ...*, op.cit., s.21.
- 47 Jadwiga Wojtczak, *Dzień 11 listopada w Łęczycy*, [w:] *Ziemia Łęczyska 1990*, Nr 15, s.6; także: Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn ...*, op.cit., s.14-15, też: *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., s. 323-328.
- 48 Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania drużyn...*, op.cit., s.15, [też]: *Szkoły średnie...*, op.cit., s.5.
- 49 *Udział łęczyskiej młodzieży w wojnie polsko-bolszewickiej w 1920 r.*, [w:] *Ziemia Łęczyska 1990*, Nr 7, s.1,3 (brak autora).
- 50 *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., s.352-358; 372-393.
- 51 APP, OŁ, PRiWPL, sygn.1, k.19-23.
- 52 ibidem, k.19, s.38 protokołu.
- 53 *Jeśli chodzi o nazwę szkoły i egzamin maturalny, źródła nie wyopowiadają się jednoznacznie. Pod datą 1922 pojawiają się następujące dane o szkole: T. Gałamon: W 1922 szkoła ta została przemianowana na „6–klasową Wyższą Szkołę Realną w Łęczycy. Była to prywatna szkoła prowadzona przez Polską Macierz Szkolną, bez matry i łaciny, ale absolwentów przyjmowano do Seminarium Duchownych i Szkół oficerskich”* [w:] *90–lecie polskiego szkolnictwa...*, op.cit., s. 8; M. Pisarkiewicz: „Oprócz szkół powszechnych, istniała w Łęczycy 8–klasowa Szkoła Realna, która w r. 1922 po raz pierwszy wydała swoim wychowankom świadectwa maturalne. W tym też roku przekształcono ją w Wyższą Szkołę Realną” [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VII, s. 394; M. Pisarkiewicz: *W 1922 r. nazwę placówki przemianowano na „Sześcioklasową Wyższą Szkołę Realną w Łęczycy”. Prowadziła ją nadal Polska Macierz Szkolna, jako szkołę prywatną, w której nie można było uzyskać matury* [w:] *Z dziejów Liceum...Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy ...*, op.cit., s. 27–28; Jadwiga Wojtczak: *Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. zakres nauczania powiększał się z roku na rok i w 1922 r. pierwszy rocznik przystąpił do egzaminów maturalnych. Nazwa szkoły brzmiała: „8–klasowa Wyższa Szkoła Realna im. Adama Mickiewicza”* [w:] *Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 5.
- 54 Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 5.
- 55 Jadwiga Wojtczak, *Relacja na temat organizowania...*, op.cit., s. 21–22.
- 56 APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 1, k. 317.
- 57 ibidem, k. 319.
- 58 APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 4, *Księga protokołów Sejmiku Powiatowego w Łęczycy* (od 30 września 1924 r.), tom II.
- 59 *Protokół z posiedzenia łęczyskiego Sejmiku Powiatowego z dnia 26 listopada 1924 r. pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego*, ibidem, k. 19–72, strony protokołu 37–143, tu: k. 52 (strona protokołu 103 – *Analiza wydatków na szkolnictwo i oświatę*).
- 60 *Księga protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy z lat 1925–1928*, [w:] APP, OŁ, PRiWPL, sygn.5, nlb. (strony protokołów 61–339).
- 61 ibidem: w protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 10 września 1925 r. pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego, na stronie 76, w punkcie *Interpelacje członka Wydziału Powiatowego w sprawie budowy gmachu dla męskiej Szkoły Realnej w Łęczycy*, czytamy: *P. Kropp wnosi o przyspieszenie wniesienia sprawy budowy szkoły na Wydział Powiatowy. Pan Obrębski stawia wniosek o zwołanie Komitetu Budowy. Wnioski przyjęto. W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego z dnia 8 października 1925 r., pod przewodnictwem starosty, Juliana Muszyńskiego, na stronie 89 protokołu podano: Rozpatrzone propozycję Magistratu w Łęczycy, co do zaofiarowania placu pod budowę Szkoły Realnej, położonego w Łęczycy przy*
- ul. Kaliskiej, róg Solnej* (dziś: ul. Szkolna - przyp. autora), *Wydział Powiatowy przyjmuje (...) zwołanie w najkrótszym czasie posiedzenia Komitetu Budowy celem zajęcia się sprawami, z budową szkoły związanymi. W protokole z posiedzenia Wydziału Powiatowego odbytego w dniu 22 lipca 1926 r., na stronie 339 protokołu zapisano: *Odnośnie punktu 27. Na zapytanie Przewodniczącego (starosta, Julian Muszyński – przyp. autora) w sprawie szkiców budowy Szkoły Realnej w Łęczycy, Kierownik Zarządu Budowy objaśnił, że szkice te zostały przed trzema tygodniami złożone w Dyrekcji Okręgowej Robót Publicznych w Łodzi do zatwierdzenia.**
- 62 *Sprawa przemianowania Szkoły Realnej z matematyczno–przyrodniczej na gimnazjum humanistyczne, która swój początek bierze w 1926 r., zakończyła się dopiero w roku 1930. Wówczas szkoła przyjęła nazwę *Gimnazjum Humanistyczne im. Adama Mickiewicza w Łęczycy*. Jak zaznacza T. Gałamon w „90–leciu szkolnictwa...”, op. cit., s. 8: „... było to oczywiście gimnazjum 8–klasowe, dające maturę ze stopniem z łaciny”, i dalej podaje w tabeli na s. 9: „szkoła prywatna PMS”. Powyższą sprawę omawiano wielokrotnie na posiedzeniach: Rady Miejskiej (patrz: *Słowo Łęczyskie* z dnia 10 października 1926 r., Nr 15), Rady Powiatowej i Wydziału Powiatowego (patrz: APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 4, k. 196, k. 213–214) oraz Rady Opiekuńczej Szkoły Realnej (patrz: APP, OŁ, AMŁ cz. III, sygn. 170, k. 54).*
- 63 *Stanowisko Rady Miejskiej i Powiatowej oraz Sejmiku Powiatowego w tej sprawie prześledzić można w protokołach z 1926 r.* [w:] APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 4, k. 196, k. 213–214, k. 221–222, sygn. 5, nlb. (strony protokołu od 313 do 314), APP, OŁ, AMŁ cz. III, sygn. 170, k. 54, *Słowo Łęczyskie 1926*, Nr 15).
- 64 M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum...*, op.cit., s. 28.
- 65 APP, OŁ, AMŁ, tom III, sygn.173.
- 66 ibidem, pismo z dnia 22 stycznia 1925 r., nlb.
- 67 ibidem, *Pierwsza Ogólnopolska Loteria Tygodnika Akademika 1924*, Warszawa 1925, nlb.
- 68 ibidem, *Pomoc i Samopomoc Akademicka Nr 2*, Warszawa 1926, k. 421.
- 69 ibidem, s. 14–19.
- 70 ibidem. Obok Włodzimierza Ratajewskiego wyróżnieni zostali: Broszkowski Leon, Bogucka Helena, Dołęgowska Eugenia, Dorosz J. dr, Jankowska (?), Kawiecki Stefan, Komorowska (?), Muszyński Julian starosta, Olearski Jan inż., Olearska (?), Obrembska (?), Szmidi (?), ksiądz, Sobieszczański (?).
- 71 *Dyplom wydany w Warszawie z datą 16 lutego 1925 r., nr L. 1719, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/7*
- 72 *Zdjęcie tableau: Wychowankowie 8–klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy (1925–1935)*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: II/5.
- 73 *Łęczycza. 8–klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy, ul. Sienkiewicza 31. Wycinek z prasy lokalnej, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/3.*
- 74 *Maturzyści Szkoły Realnej*, [w:] *Słowo Łęczyskie 1926*, Nr 1, s. 3.
- 75 *Tableau: Wychowankowie 8–klasowej Szkoły Realnej im. Adama Mickiewicza w Łęczycy (1926–1936)*, Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/14.
- 76 O Abrahamie Koneckim pisat M. Pisarkiewicz w rozdziale łęczysca zapomniana, [w:] *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 10.
- 77 imiona uczniów za *Słowem Łęczyskim 1926*, Nr 1, s. 3.
- 78 ibidem, zapis nazwiska „Buch”.
- 79 ibidem, zapis nazwiska „Kubiacyk”.
- 80 ibidem, podano imię „Roman”.
- 81 Na tableau brak zdjęcia absolwenta Ide Arje Szajbe, ale podaje je *Słowo Łęczyskie 1926*, Nr 1, s. 3, [także] M. Pisarkiewicz [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VI, s. 394 (obok nazwisk wymienionych trzech innych absolwentów).
- 82 M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Oświata i kultura*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...* op.cit., rozdział VII, s 405.
- 83 <http://memory.loc.gov/cgi-bin/ampage>
- 84 *Polish Deklarations of Admiration and Friendship for the Unidet States*, volume 11, s. 291–292.
- 85 O pisemku *Nasze Loty* M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego w Łęczycy (do 1939 roku)*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op.cit., s. 28.

- ⁸⁶ W Miejskiej i Powiatowej Bibliotece Publicznej w Łęczycy znajduje się pięć numerów dwutygodnika *Nasze Łoty*: Nr 1 z 15 lutego 1927 r., Nr 2 z 9 marca 1927 r., Nr 3–4 z 1 kwietnia 1927 r., Nr 5 z 1 maja 1927 r.
- ⁸⁷ *Nasze Łoty. Dwutygodnik Szkół Średnich w Łęczycy*, 1927, Nr 1, s. 5.
- ⁸⁸ „Jasfer”, *Jak się wiesz robi?* (Podpatrzone), ibidem, Nr 3–4, s. 6–8; tamże: J. Gładzinówna Tęsknota.
- ⁸⁹ ibidem, *Punktualność i obowiązkowość*, Nr 2, s. 3–5.
- ⁹⁰ ibidem, W 64 rocznicę powstania 1863 r., Nr 1, s. 4–6, Trzeci Maja, Nr 5, s. 1–4, autor: „Narcyz”; *Ukochanej ziemi*, Nr 1, s. 6, autor: „Sławuta”.
- ⁹¹ ibidem, *Szumcie drzewa*, Nr 1, s. 8–10, autor: „Steks”; *Wiosna*, Nr 3–4, s. 13–14, autor: „Iskierka”.
- ⁹² ibidem, Nr 1, s. 7, *Tajemnica złotego zegarka*, autor: Jawnuta Gładzinówna, tejsze: *fraszka Do matematyka* (o prof. Doroszewskim) Nr 3–4, s. 10, *Wiele znaczy przecinek?* (o prof. Sokolowskim), autor: „Jur”, Nr 5, s. 10.
- ⁹³ ibidem, *Kultura*, Nr 2, s. 7–8, autor: „Stef”; *Czy ideały nam potrzebne?*, Nr 5, s. 6–8; tamże: M. Mikotajczak, *Moje myśli*, s. 9–10.
- ⁹⁴ ibidem, Nr 2, s. 6.
- ⁹⁵ ibidem, Nr 1, s. 16.
- ⁹⁶ Antoni Mazur, *Skąd pochodzimy*, ibidem, Nr 5, s. 16.
- ⁹⁷ ibidem, Nr 2, s. 16.
- ⁹⁸ Jerzy Świącki, *Poezja ostatnich lat 30.*, ibidem, Nr 1, s. 16.
- ⁹⁹ K. Sieczkowski, *Ku czci powstania styczniowego*, ibidem.
- ¹⁰⁰ ibidem, Nr 5, s. 16.
- ¹⁰¹ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17.
- ¹⁰² *Święto Przynależności Wojskowej*, [w:] *Słowo Łęczycykie* 1926, Nr 16, s. 3; *Święto Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej*, ibidem, Nr 17, s. 3.
- ¹⁰³ O działalności łęczycyckiego PTK w Łęczycy patrz: Janina Rębalaska, *Działalność PTTK w Łęczycy w latach 1924–1950*, [w:] *Działalność Oddziału PTTK w Łęczycy w latach 1922–1972*, Łęczycza 1972.
- ¹⁰⁴ Zachowane pocztówki i zdjęcia Tumu, podpisane przez córkę, Marię: *Widok od strony południowo-zachodniej*, pocztówka sprzed 1914 r. (pocztówka została umieszczona w albumie *Łęczycza zapomniana*, op.cit., s. 29), *wnętrze z portretami trumiennymi, widok na chór*, pocztówka sprzed 1925 r. (pocztówka została umieszczona w albumie *Łęczycza zapomniana*, op.cit., s. 31), *zdjęcie dzwonnicy w Tumie, portal w Tumie* (zdjęcie portalu zostało umieszczone w monografii *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, s. 826), *zdjęcie chrzcielnicy w Tumie, zdjęcie wejścia do kolegiaty od strony zakrystii*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego: II/19.
- ¹⁰⁵ T. Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa...*, op.cit., s. 1.
- ¹⁰⁶ T. Gałamon, W. Zarachowicz, *Przyczynek do historii średniego szkolnictwa...*, op.cit., s. 30.
- ¹⁰⁷ M. Pisarkiewicz, *Przyczynek do dziejów szkolnictwa średniego...*, op.cit., s. 27.
- ¹⁰⁸ Jadwiga Wojtczak, *Szkoły średnie w Łęczycy...*, op.cit., s. 4.
- ¹⁰⁹ patrz: przypis 22.
- ¹¹⁰ Wykaz nauczycieli oraz nazwiska szkolnych sekretarek Żeńskiego Gimnazjum w roku szkolnym 1930/1931 podaje Jadwiga Wojtczak [w:] *Szkoły średnie...*, op.cit., s. 4–5.
- ¹¹¹ Jadwiga z d. Cuevas Grodzka. 1905-1990. Materiały z sesji naukowej 19 kwietnia 1993 r. w Łęczycy, Łęczycza 1993, s. 4.
- ¹¹² Władysław Zarachowicz. 1913–1992. Materiały z sesji naukowej 15 listopada 1993 r. w Łęczycy, Łęczycza 1995, s. 3.
- ¹¹³ patrz: przypis 22, passim.
- ¹¹⁴ APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 1, k. 19, s. 38 protokołu.
- ¹¹⁵ ibidem, sygn. 181, nlb.
- ¹¹⁶ *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnej w dniu 4 października 1932 r.*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, k. 131, tamże: *Protokół z posiedzenia Komisji Szkolnej w dniu 25 stycznia 1933 r.*, k. 132.
- ¹¹⁷ T. Gałamon, *90-lecie polskiego szkolnictwa...*, op. cit., s. 9.
- ¹¹⁸ APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, k. 86.
- ¹¹⁹ *Protokół posiedzenia Powiatowej Rady i Wydziału Powiatowego w Łęczycy z dnia 14 października 1931 r.*, punkt 23 obrad, [w:] APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 7, nlb.
- ¹²⁰ *Księga protokołów posiedzeń Wydziału Powiatowego w Łęczycy*. Tom IV, 1928–1933, [w:] APP, OŁ, PRiWPL, sygn. 7, nlb.
- ¹²¹ *Pismo – apel do społeczeństwa łęczycyckiego powiatu o składanie deklaracji przystąpienia w poczet członków Towarzystwa Oświa-*
- owego w Łęczycy*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 182, k. 3.
- ¹²² *Ziemia Łęczycza* 1935, Nr 27, s. 7, Nr 28, s. 7, Nr 30, s. 7, Nr 31, s. 7.
- ¹²³ *Pisma urzędowe* [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, karty: 78, 79, 80, 83; sygn. 182, k. 3, także: pisma z dnia 5 października 1934 r., 12 marca 1935 r., tamże, nlb.
- ¹²⁴ *Do Pana Ministra Opieki Społecznej*, pismo ŁTO z dnia 5 października 1934 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, nlb.
- ¹²⁵ *Do Pana Kuratora Okręgu Szkolnego Warszawskiego w Warszawie*, pismo Zarządu Miejskiego w Łęczycy z dnia 12 marca 1935 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, nlb.
- ¹²⁶ *Do Pana Ministra Opieki Społecznej*, op. cit., sygn. 181, nlb.
- ¹²⁷ *Odpis klauzuli egzekucyjnej Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 14 maja 1932 r.*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 181, karty: 78, 79, 80.
- ¹²⁸ M. Pisarkiewicz, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Oświata i kultura*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VI, s. 395.
- ¹²⁹ patrz: przypis 116.
- ¹³⁰ Maria Czaplńska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego I/19.
- ¹³¹ Andrzej Czaplński, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego II/4.
- ¹³² Apolonia Prasnowska, *Kadra pedagogiczna i personel pomocniczy w latach 1906–1939*, [w:] *Z dziejów Liceum Ogólnokształcącego...*, op. cit., rozdział IV, s. 33–36.
- ¹³³ Maria Czaplńska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/19.
- ¹³⁴ *Zgłoszenie w sprawie wydania dowodu osobistego*, [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 281, k. 281.
- ¹³⁵ Maria Czaplńska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/19.
- ¹³⁶ Mirosław Pisarkiewicz, *Oświata, kultura i sztuka w II Rzeczypospolitej*, maszynopis, MiPBP w Łęczycy.
- ¹³⁷ Archiwum LO w Łęczycy, nr dokumentu rodzinnego: I/17, zdjęcie z 1913 r. zostało zamieszczone w wydawnictwie *Łęczycza zapomniana. Wydanie drugie poszerzone i uzupełnione*, Łęczycza 2007, s. 278.
- ¹³⁸ *Do Zarządu m. Łęczycy*, pismo Zarządu Koła PMS z dnia 20 stycznia 1937 r., [w:] APP, OŁ, AMŁ III, sygn. 170, k. 75.
- ¹³⁹ ibidem, k. 75.
- ¹⁴⁰ ibidem, k. 75.
- ¹⁴¹ ibidem, k. 75.
- ¹⁴² Barbara Wachowska, *Łęczycza w II Rzeczypospolitej. Życie polityczne miasta*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., s. 372–393.
- ¹⁴³ Władysław Zarachowicz, *Lata II wojny światowej*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VIII, s. 435.
- ¹⁴⁴ *Historia dramatu łęczycyckiej okupacji* [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op.cit., rozdział VIII, s. 417–468.
- ¹⁴⁵ Maria Czaplńska, *Życiorys Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu rodzinnego I/19.
- ¹⁴⁶ *Zgłoszenie celem policyjnego stwierdzenia ludności*, [w:] APP, OŁ, Akta z okresu okupacji hitlerowskiej, sygn. 70, k. 27.
- ¹⁴⁷ *Na Zgłoszeniu celem policyjnego stwierdzenia ludności* p. Eugenia podała adres: Łęczycza, ul. Żwirki i Wigury, przed okupacją Ratajewscy mieszkali przy ul. 18 Stycznia 13, na ten adres przychodzi cała wojenna i powojenna korespondencja (w okresie okupacji hitlerowskiej ul. 18 Stycznia nazywała się Blaskowitstr.), choć w 1935 r. *na Zgłoszeniu w sprawie wydania dowodu osobistego* żona dyrektora podała adres córki, tj. plac Kościuszki 31.
- ¹⁴⁸ Władysław Zarachowicz, *Lata II wojny światowej*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, s. 445.
- ¹⁴⁹ Patrz: *Wykaz 2A. Łęczycanie aresztowani zbiorowo i wysłani do obozów koncentracyjnych lub zagłady*, [w:] *Łęczycza. Monografia miasta...*, op. cit., ibidem, rozdział VIII, s. 468.
- ¹⁵⁰ Franciszek Jaszczak, *Złota Księga...*, op.cit., s. 26.
- ¹⁵¹ ibidem, s. 25.
- ¹⁵² Mieczysław Cieniak, *Z Łęczycy do Gusen*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1957, Nr 1, s. 5–6; Nr 2, s. 5; Nr 3, s. 5; Nr 6, s. 4; 1958, Nr 2–3, s. 3; Nr 6, s. 6; Nr 12, s. 3; 1959, Nr 3, s. 9.
- ¹⁵³ Jadwiga Wojtczak, *41-sza rocznica...wywiezienia pierwszego transportu Polaków z terenu Łęczycy i okolic do niemieckich obozów koncentracyjnych*, [w:] *Ziemia Łęczycza* 1991, Nr 8, s. 5 i 7.
- ¹⁵⁴ Mieczysław Cieniak, *Z Łęczycy do Gusen*, patrz: przypis 152.
- ¹⁵⁵ ibidem, s. 4.
- ¹⁵⁶ Relacja ustna wnuka dyrektora, jego imiennika, Włodzimierza Zygmunta Ratajewskiego.

- ¹⁵⁷ *Sterbeurkunde (Akt zgonu)*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-1); tłumaczenie własne.
- ¹⁵⁸ *Konzentrationslager Dachau, Kommandantur Abd. II, Frau Eugenie Ratajewski, Lentschütz/Warthechau, Blaskowitzstr. Nr 13*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-3); tłumaczenie własne.
- ¹⁵⁹ *Pismo z Urzędu Ewidencji Zmarłych w Monachium*, z dnia 15 lutego 1941 r., Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5-2); tłumaczenie własne.
- ¹⁶⁰ *Kartka informująca o śmierci Włodzimierza Ratajewskiego*; bez daty i podpisu, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/8.
- ¹⁶¹ Tadeusz Stanisław Jałmuża, *Martyrologia nauczycieli województwa łódzkiego w latach okupacji hitlerowskiej (1939-1945 r.)*, [w:] *Rocznik Łódzki XVI. Ogólnego zbioru tom XIX, Zbrodnie hitlerowskie w Łodzi i województwie łódzkim, Łódź 1972*, tabela 1, s. 338.
- ¹⁶² Marian Walczak, *Ludzie nauki i nauczyciele podczas II wojny światowej*, rozdział III, Warszawa 1995, s. 602 informacja brzmi: *Ratajewski Włodzimierz, dyrektor Gimnazjum i Liceum PMS (powinno być: dyrektor Gimnazjum Koedukacyjnego im. Adama Mickiewicza) w Łęczycy, woj. łódzkie. Aresztowany przez policję niemiecką w 1940 r. i zesłany do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zginął zamordowany w tym samym roku. (powinno być: gdzie zginął zamordowany w 1941 r.)*.
- ¹⁶³ Mirosław Pisarkiewicz, *Zmarli łęczyckiego cmentarza*, [w:] *Ziemia Łęczycka*, 1990, Nr od 12 do 18; 1991, Nr 1.
- ¹⁶⁴ ibidem, 1990, Nr 14, s. 10.
- ¹⁶⁵ *Łęczyca. Monografia miasta...*, op.cit., s. 342, 393, 408, 468.
- ¹⁶⁶ *Historia grobami pisana*, op.cit., s. 87.
- ¹⁶⁷ Władysław Zarachowicz, *Nas nie pożarzy płomienie. Radogoszcz-Gusen*, Warszawa 1991.
- ¹⁶⁸ T. Gałamon, *50-lecie matury...*, op.cit., s. 7.
- ¹⁶⁹ *Modlitewnik Włodzimierza Ratajewskiego*, Archiwum LO w Łęczycy, numer dokumentu I/5.

WŁODZIMIERZ RATAJEWSKI (1872–1941): KNOWN AND UNKNOWN FACTS FROM THE BIOGRAPHY OF THE HEADMASTER OF THE FIRST „REAL” POLISH SCHOOL IN ŁĘCZYCA

Summary

Włodzimierz Ratajewski (born in Sieradz, 1872, died in Dachau, 1941), was a lawyer by profession, a teacher and form tutor by choice, and, finally, a drawer, translator, cartographer and historian by avocation. He used to be the headmaster of the first „Real” Polish School in Łęczyca (in the educational system of the tsarist Russia, „real” meant „with a bias on science and modern languages”) from 1910 till 1934 – excluding the period of 1914–1918, when he lived with his family in Sławuta, Ukraine.

Along with Paweł Korwin-Kossakowski the headmaster of the local Grammar School in this town, he is locally considered a father of Polish private education, which both of them initiated after 1905.

Due to the lack of significant information on Włodzimierz Ratajewski – for example, in the book *From the History of the Casimir the Great Grammar School in Łęczyca*, published in 2006 on the occasion of the 100th anniversary of this school – we are not able to view Włodzimierz Ratajewski and his educational, cultural, social and political activities in a thorough, objective way. Valuable information, provided e. g. by hitherto unknown documents and photographs from his childhood (Sieradz), youth (Kalisz), studies (Warszawa) as well as his working experience in Sieradz, Rawa Mazowiecka, Sławuta and Łęczyca, was obtained by the author from Ratajewski’s family – including the facts about him being tortured to death in the concentration camp of Dachau. The documents found in the National Archives in Płock proved to be an additional source for this article. Finally, the Łęczyca branch of National Archives provided an astounding amount of relevant information about this outstanding person from the perspective of the history of the school he was in charge of.

The history of Włodzimierz Ratajewski’s life, work and tragic death, along with his contribution to the shaping of his students’ characters, both in times of partitions and the Second Polish Republic, must not be ever forgotten. Furthermore, his souvenirs donated to the Grammar School in Łęczyca may be viewed by the present students and teachers of this school as a unique legacy for descendants – to keep Ratajewski’s achievements in fond memory.